

01-Упражнение 2024/2025

Основна терминология. Стандартизация

ас.г-р Костагин Костадинов

Защо учим статистика?

- Статистиката е метод чрез който данните се превръщат в информация.
- Статистиката помага в ежедневноата медицинска практика, чрез създаване на клинични наръчници или политики в здравеопазването.
- Статистиката е езикът на науката, тя помага както на пациентите, така и за поддържане на здравето в обществото.

С какво ще ни помогне статистиката?

- Да взимаме **информирани решения** в ежедневноата ни практика.
- Да разберем как работи **науката**.
- За да четем критично **нова** научна информация.

Какво няма да научите?

Понастоящем статистиката е основата на “науката за данните” и изкуствения интелект (data science). В съчетание със сложна математика, програмиране и доза креативност, тази нова дисциплина навлиза във всекидневния ни живот докато пазаруваме, учим и работим. Всички технологии базирани на “изкуствен интелект” същност използват статистика¹. В този курс, обаче целта е да придобиете най-основните знания за това как работи статистиката, каква е логиката в нея и какъв език използва.

¹ В момента дори има разработени скенери които “сами разчитат” дали пациента има заболяване и показват какво е то. Разработени са и електрокардиографи, записващи сърдечната дейност на пациента и “автоматично” разпознаване дали е налице определено заболяване.

Терминология

За да “не сме изгубени в превода”, въвеждаме някои основни термини, обяснени с примери.

Абсолютни величини

Определение

Това са **числа**, които количествено характеризират обемите на статистическите съвкупности или на части от тях. Те представляват стойност на конкретни статистически признаци.

- Абсолютните величини са винаги **наименовани** с конкретни **мерни единици**.
- Статистическите изследвания, обикновено започват с анализ на абсолютните величини, но те **не са достатъчни** за директни сравнения в **пространствено-времеви аспект**.

Примери за абсолютни величини

Систолното артериално налягане измерено в *mmHg* е абсолютна величина - има числова стойност, мерна единица и количествено характеризира определен признак. Кръвната захар измерена в *mmol/l* също е абсолютна величина - отново е число с мерна единица и измерващо конкретен показател.

Относителни величини

Определение

Те се изчисляват при разделяне на две абсолютни величини. Представят се като коефициенти, а при умножение по 100 или 1000 в проценти или промили.

Примери за относителни величини

В медицината, често използваме относителни величини. Например, когато измерваме помпената функция на сърцето можем да измерим количеството кръв, което постъпва в аортата, след едно сърдечно съкращение. Това е абсолютната величина **ударен обем**. Хората с по-висок ръст и по-високо тегло (по-едро телосложение) имат по-високи стойности на усърдния обем, спрямо тези с по-нисък ръст и по-малко тегло. Така например сърцето на състезател по сумо изтласква по-голямо количество кръв (в милилитри), спрямо сърцето на първокласник. Означава ли това, че сърцето на сумиста работи по-добре от това на първокласника? Отговорът е, че не можем да преценим - двете абсолютни величини не бива да се сравняват директно. Затова по-важното, в случая е съотношението на ударния обем, спрямо количеството кръв налично в сърцето, точно преди неговото съкращение. Това е т.н "фракция на изтласкване" и представлява **относителна величина**.

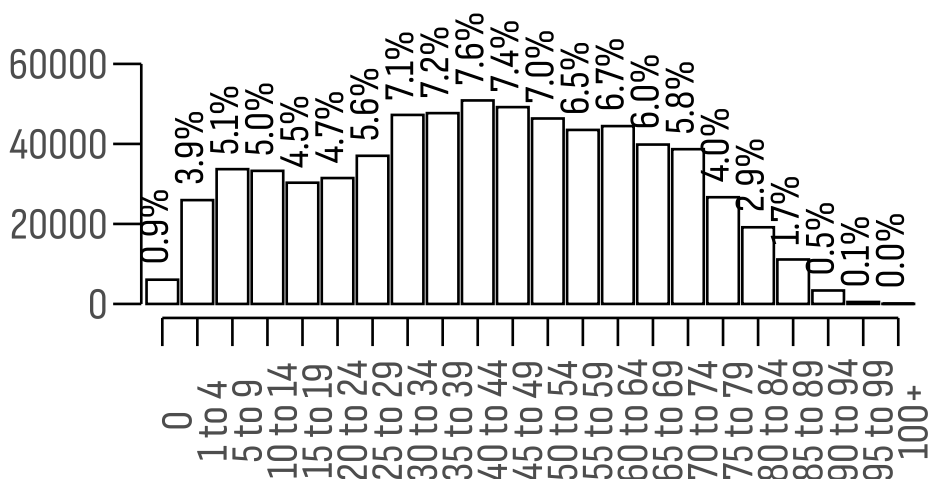
Екстензивни показатели

Определение

Това са **структурни** показатели, които показват как едно статистическо явление се разпределя на съставните си части в определено време и място.

Примери за екстензивни показатели

Ако приемем "възрастта" в гр. Пловдив за статистическо "явление" можем да представим всички жители на града в категории по възрастова група - новородени до 1 г., деца между 1 и 5 год., от 5 до 10 г. и т.н. Ако разделим броя на хората в съответната възрастовата група, спрямо всички жители на града ще получим екстензивен показател - измерен в процент. На фигура 1 е представено разпределението на възрастта в гр. Пловдив. **Важно** за екстензивните показатели е, че сумата от всички тях е равна на 1 (или 100%).

фигура 1: Пример за екстензивен показател. Възраст на населението в гр. Пловдив, 2022 г.

Интензивни показатели

⚠ Определение

Това са **честотни** показатели, които показват колко често се среща дадено явление в собствената си среда. Всеки интензивен показател е съотношение между обемите на две **различни** статистически съвкупности, намиращи се във връзка една с друга. В числителя е явлението от което се интересуваме, а в знаменателя е абсолютният обем на средата, в която възниква то.

Примери за интензивни показатели

1. **Леталитетът** представлява броя смъртни случаи от конкретно заболяване, спрямо общия брой болни от това заболяване. Ако леталитетът от морбили (дребна шарка) при деца (до 18 г.) е 5%, това означава, че от 100 деца със заболяването, 5 са починали. С други думи, показателят представя **честотата** на една статистическа съвкупност (смъртните случаи) върху друга съвкупност (болните деца).
2. **Смъртността** представлява съотношение на броя на починалите, спрямо средния брой население. **Смъртността по причини** представлява броя на починалите от дадено заболяването, разделен на броя на всички починали. Двата показателя не бива да се бъркат с леталитета.

таблица 1: Таблица на антиваксарите

	Общо	Починали
Ваксинирани	4000	2850
Неваксинирани	8000	5500

3. **Заболеваемостта**, представлява съотношението на броя новозаболенни от дадено заболяване (например от рак на гърдата), спрямо популацията в риск (всички, които биха могли да се разболеят от това заболяване).
4. В ежедневната практика като лекари, също ще ползвате интензивни показатели. Например, при пациенти с белодробна астма, видът на използваното лечение, зависи от честотата на екзацербации (обостряния) т.н интензивния показател "exacerbation rate".

Пряк метод на стандартизация

Преди определението за стандартизация, нека представя следния пример пример. Представете си, че от днес сте министър на здравеопазването. Изправени сте пред сериозен проблем – в държавата върлува опасен вирус. Имате ваксина, но липсва доверие на гражданите в нея. Много хора смятат, че ваксините дори убиват. Днес след среща с граждани, противопоставящи се на ваксините, получавате научна статия, в която се твърди, че ваксините повишават вероятността от смърт. В таблица 1 можете да видите данните от нея.

Авторът посочва, че след 1 година от 4000 ваксинирани са починали 2850 души, докато при 8000 неваксинирани, починали са 5500. Тези числа представляват абсолютни величини. За да се сравнят, трябва да използваме относителни. С други думи, каква пропорция от ваксинираните са починали, спрямо тази при неваксинираните. "Сметката" тук е лесна: трябва да разделим броя на починалите сред ваксинираните, върху общият брой на ваксинираните. Същата пропорция трябва да изчислим и за неваксинираните. Резултатите са относителни величини – интензивни показатели.

Оказва се, че в групата на ваксинираните починалите са 71.2%, докато при неваксинираните – 68.8%. Това е разлика от 2,4 процентни пункта². Може би, наистина "антиваксърите" имат право.

Как бихме могли да си обясним този резултат? Нима наистина ваксините са причина за по-големия брой смъртни случай? Трябва ли да продължим да използваме тази ваксина? Бихте ли посъветвали пациентите си да се ваксинират?

² Важно: простите аритметични операции между проценти се изразяват в процентни пунктове.

Неваксинирани

Ваксинирани

	Възраст	Общо	Починали
Ваксинирани	под 24 г.	500	250
	25-34г.	500	300
	35-44г.	1000	700
	над 45г.	2000	1600
Неваксинирани	под 24 г.	4000	2400
	25-34г.	2000	1400
	35-44г.	1000	800
	над 45г.	1000	900

таблица 2: Таблица с разпределение по възраст

Преди да дадем категоричното си решение, трябва да помислим върху данните. Те все още не са информация, на която да базираме решенията си. В случая, можем да разглеждаме цифрите в таблицата, като *сурови* данни измерващи една връзка. Това е връзката между ваксинация и смъртен изход. Не изглежда логично, смъртта да се причинява единствено от ваксината или липсата на такава. Има редица други фактори, които могат да повлияят – например **възрастта**. Нормално е, ако ваксинираните са по-възрастни спрямо неваксинираните, при тях да наблюдаваме повече починали, дори и ако ваксината наистина работи и ефективна.

При сравняването на интензивни величини се наблюдава фактът, че стойността на тези показатели е в зависимост от структурата на средата, в която са изучавани явленията. За да проверим дали тази среда “замъглява” връзката между фактора и резултата, можем да използваме статистическия метод на **стандартизацията**.

Определение

Под стандартизация се разбира преобразуването на общите коефициенти, с което се отстранява (елиминира) влиянието на възрастови или други различия в състава на сравняваните групи.

Стъпки

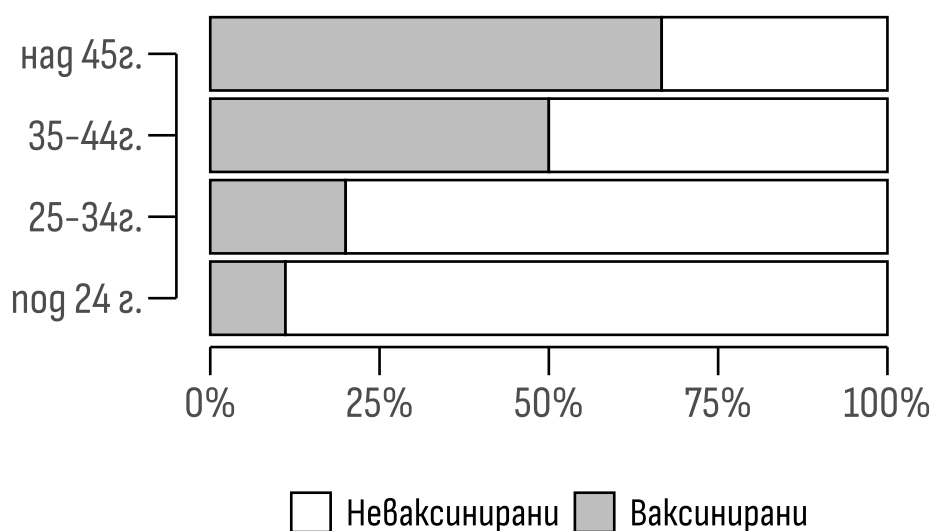
За да извършим стандартизация (в курса по статистика се спираме единствено на **прекия метод за стандартизация**) следва да разполага с повече данни. Таблицата, която разгледахме, не съдържа информация за възрастта на участниците. Затова, след запитване към автора, получаваме по-подробни данни – представени в таблица 2.

	Възраст	Общо	Починали	Леталитет ¹
Ваксинирани	под 24 г.	500	250	0.5
	25-34г.	500	300	0.6
	35-44г.	1000	700	0.7
	над 45г.	2000	1600	0.8
Неваксинирани	под 24 г.	4000	2400	0.6
	25-34г.	2000	1400	0.7
	35-44г.	1000	800	0.8
	над 45г.	1000	900	0.9

¹Нестандартизиран

таблица 3: Нестандартизиран леталитет. Тук е важно дапомним, че общият нестандартизиран показател не е сума от резултатите по групи. Не можем да сумираме нестандартизираните показатели.

Може би, ви прави впечатление от фигура 3, че ваксинираните, са предимно по-възрастни хора, докато при неваксинираните преобладават по-младите.

фигура 3: Разлика на възрастовата структура между ваксинирани и неваксинирани - възрастовите групи са представени от млади към стари. В групата до 24 г. преобладават неваксинирани, докато при над 45-годишните ваксинираните

Стъпка 1 Изчисляване на нестандартизираните интензивни показатели

Както по-рано, така и сега, можем да изчислим, какъв процент от участниците в двете групи са починали. В случая ще направим това за всяка една възрастова група. Резултатите са представени в колона *леталитет* в таблица 3.

Стъпка 2 Изчисляване на "стандарт"

Възраст	Общо	Починали	Стандарт ¹
под 24 г.	4000	2400	0.500
25-34г.	2000	1400	0.250
35-44г.	1000	800	0.125
над 45г.	1000	900	0.125

таблица 4: Определяне на стандарт за всяка възрастова група

¹За изчисляване на колоната стандарт е използвана възрастовата структура на неваксинираните

За да направим стандартизацията е необходимо да изберем за стандарт, една от двете възрастови структури - тази на ваксинираните или тези на неваксинираните.

Тук, често възниква въпросът коя структура трябва да изберем? Защо да предпочетем едната спрямо другата? Какво е правилото?

Всъщност, няма особено значение точно коя структура се избира. Разбира се, числата след стандартизация зависят от избора и те биха се различавали. От значение, обаче е разликата, а не конкретните стойности на стандартизиран леталитет в двете групи ³

Какво обаче е стандартът?

Ако изберем за стандарт групата на неваксинираните, за да изчислим стандарта - ще използваме броя на участниците във всяка възрастова група за числител, а общия брой неваксинирани за знаменател. Полученият коефициент е "стандарт" за конкретната възрастова група.

В таблица 4 са представени получените стандарти.

Неваксинираните участниците под 24 год. са 4000, а общият брой неваксинирани 8000. Стандартът за тази група е 0.5 (ако умножим по 100 ще получим 50%). Това е стандартът за тази група, които обаче ще използваме и за ваксинираните.

Може да ви направи впечатление, че сборът на всички стандарти е равен на 1-ца (тоест 100%). Това е така, защото стандартът винаги е екстензивен показател.

Стъпка 3: Изчисляване на стандартизираните показатели

За да изчислим стандартизирания леталитет, за всяка възрастова група **умножаваме** нестандартизирания показател по посочения по-горе стандарт.

На този етап стандартизацията е почти изпълнена - Вече знаем, че **нестандартизираните показатели не се събират**. За сметка на това

³ В това упражнение ще докажем това, като извършим стандартизацията, като вземем за стандарт, първо възрастовата структура на неваксинираните, а после тази на ваксинираните.

таблица 5: Например, за възрастовата група до 24 г. при ваксинираните, нестандартизирувания леталитет е 0,5, а стандартът 0,250. За да стандартизираме умножаваме 0,5 по 0,250. При неваксинираните, отново за същата възрастова група умножаваме нестандартизирувания показател 0,6 по стандарта 0,25

	Възраст	Общо	Починали	НС Леталитет ¹	Стандарт ²	С Леталитет ³
Ваксинирани	до 24 г.	500	250	0.5	0.500	0.2500
	25-34г.	500	300	0.6	0.250	0.1500
	35-44г.	1000	700	0.7	0.125	0.0875
	над 45г.	2000	1600	0.8	0.125	0.1000
Неваксинирани	до 24 г.	4000	2400	0.6	0.500	0.3000
	25-34г.	2000	1400	0.7	0.250	0.1750
	35-44г.	1000	800	0.8	0.125	0.1000
	над 45г.	1000	900	0.9	0.125	0.1125

¹Нестандартизиран леталитет

²Изчислен спрямо неваксинираните

³Стандартизиран леталитет

стандартизираните се събират. Когато ги съберем получаваме общия стандартизиран леталитет, който е "изчистен" от замъгляващия ефект на различната възраст в двете групи. С други думи, показателите след стандартизация, представят какъв би бил леталитетът, ако двете групи имаха еднаква възрастова структура.

Стъпка 4: Заключение

Нека извършим тази последна калкулация.

За групата на ваксинираните общият стандартизиран леталитет е:

- **25 %** (стандартизирувания леталитет за всички до 24 г.) + **15 %** (стандартизирувания леталитет за възрастовата група от 25-34 г.) + **8,7 %** (стандартизирувания леталитет за възрастовата група от 35-44 г.) + **10 %** (стандартизирувания леталитет за възрастовата група над 45 г.). Общо за всички ваксинирани, стандартизирувания леталитет е 58.7%

За групата на неваксинираните общият стандартизиран леталитет е:

- **30 %** (стандартизирувания леталитет за всички до 24 г.) + **17,5 %** (стандартизирувания леталитет за възрастовата група от 25-34 г.) + **10 %** (стандартизирувания леталитет за възрастовата група от 35-44 г.) + **11,25 %** (стандартизирувания леталитет за възрастовата група над 45 г.)

Възраст	Общо	Починали	Стандарт ¹
под 24 г.	500	250	0.125
25-34г.	500	300	0.125
35-44г.	1000	700	0.250
над 45г.	2000	1600	0.500

таблица 6: Определяне на стандарт за всяка възрастова група

¹За изчисляване на колоната стандарт е използвана възрастовата структура на ваксинираните

над 45 г.). Общо за всички ваксинирани, стандартизираният леталитет е 65.75%

Заклучение

Стандартизираните показатели за леталитет в двете групи са съответно **58.75 %** и **68.75 %**. Леталитетът сред неваксинираните, е с **10 %** по-висок.

Стандартизираните показатели позволяват да се анализира и оцени нивото на изучаваното явление при създадени условия на **еднородност**, тоест методът ни показва какви биха били коефициентите, в сравняваните групи, ако те имаха еднъкъв състав.

Стъпки – при алтернативен избор за стандарт

За да докажем, че изводът не зависи от избора на стандарт, ще решим отново примера, като този път използваме за стандарт възрастовата структура на ваксинираните.

Стъпка 2 Изчисляваме стандарта (този път спрямо ваксинираните)

Сега ще използваме данните само за ваксинираните. При тях, частниците под 24 г. са 500 от общо 4000. Това означава, че стандартът за тази група е 0.125 (или 12.5%). Получените стандарти са представени в таблица 6 .

Стъпка 3: Изчисляване на стандартизираните показатели за леталитет

таблица 7: Отново, за възрастовата група до 24 г.при ваксинираните, нестандартизирания леталитет е 0,5, а новият стандарт 0,125. Стандартизираният леталитет е $0,5 \times 0,125 = 0,0625$. При неваксинираните, до 24 г. нестандартизирания леталитет е 0,6, за да получим стандартизирания умножаваме по стандарта 0,125, получаваме 0,075]

	Възраст	Общо	Починали	НС Леталитет ¹	Стандарт ²	С Леталитет ³
Ваксинирани	до 24 г.	500	250	0.5	0.125	0.0625
	25-34г.	500	300	0.6	0.125	0.0750
	35-44г.	1000	700	0.7	0.250	0.1750
	над 45г.	2000	1600	0.8	0.500	0.4000
Неваксинирани	до 24 г.	4000	2400	0.6	0.125	0.0750
	25-34г.	2000	1400	0.7	0.125	0.0875
	35-44г.	1000	800	0.8	0.250	0.2000
	над 45г.	1000	900	0.9	0.500	0.4500

¹Нестандартизиран леталитет

²Изчислен спрямо неваксинираните

³Стандартизиран леталитет

След като имаме "стандарт", този път в основа на групата на ваксинираните, можем да пристъпим отново към стъпка 3 – стандартизация тя е представена в таблица 7

Логично, след като сме използвали друг стандарт, числовите стойности са различни, но заключението едно и също.

Заключение

Стандартизираните показатели за леталитет в двете групи са съответно **71.25 %** и **81.25 %**. Леталитетът сред неваксинираните, е с **10 %** по-висок.